

schappelijk streven zien wij in het karakter van het verkeer, zooals het te dezen dage is; en in de overstelpende massa waren voor zeer geringen prijs. In dit alles komen wij onder den indruk van het causale karakter der techniek-ontplooïng, die van geen omkeering weet, maar in een bepaald stadium aangekomen, steeds den volgenden stap ziet, die dwingend uit de vorige volgt. Wij moeten vooruit. Wij moeten er doorheen en zien wat er komt. Het wijsgeerig denken en het omschrijven eener geloofsbelijdenis vertoonen dat karakter niet. Dáárby kan steeds teruggegrepen worden naar een vroegere formuleering, die beter toeschijnt dan een tegenwoordige, waaraan wij ontzonken zijn. Daar dit denken betrekking heeft op het onveranderlijke in het leven, is het niet onderworpen aan causaliteit tot het einde toe.

Als dan ook Huizinga's beschouwing de juiste is, zou ik de oorzaak daarvan willen zien in de macht der techniek, die ons onder den ban van de causaliteit der rationalisatie heeft gebracht, die den verschijningsvorm van het leven in een gedwongen richting voortstuwt.

Bezien wij nu die rationalisatie iets nader. Al te veel wordt het zoo voorgesteld, alsof de mechanisatie van den arbeid een kwaad is, dat den arbeider in het algemeen treft. Niets is minder waar. Voor een groot percentage arbeiders is de mechanisatie van den arbeid een zegen. Denken wij maar eens aan het transportbedrijf, dat, geheel machinaal geleid, het werk van den arbeider ten zeerste heeft vergemakkelijkt en veraangenaamd. Ook blijven daar altijd bedrijven, die niet te mechaniseeren zijn of slechts zeer ten deele. Bijvoorbeeld het montagebedrijf, het aanleggen van allerlei installatiën. Den gemechaniseerden arbeid vindt men voornamelijk op fabrieken en kantoren. Wat de kantoormechnisatie aangaat heeft men in de couranten daaromtrent voldoende kunnen lezen. Wij denken aan de efficiency tentoonstelling te Amsterdam, betrekking hebbend op de kantoormechnisatie.

Naar mijn globale schatting kan men rekenen, dat 30 % der arbeiders onderworpen is aan pogingen, door de werkgevers ondernomen, hun arbeid stap voor stap te mechaniseeren. Dessauer ¹⁾ heeft over dit vraagstuk eveneens zeer belangrijke opmerkingen gemaakt. Het ontging hem niet, dat de gemiddelde arbeider de steeds verder voortschrijdende mechanisatie moet ondervinden als een uitschakelingsproces van den menschelijken factor in de voortbrenging van waren, en dat hij de eveneens steeds verder gaande vereenvoudiging der handgrepen moest aanvoelen als een ontarding van den arbeid. Dessauer ziet dit zóó, dat allereerst moet worden bedacht, dat het toch wel veel beter is voor den arbeiders, om,

¹⁾ Phil. d. Techn., pag. 22 e.v.